

Politeja

Nr 3(78), 2022, s. 151-174

<https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.78.09>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Kinga WOJTAS

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

kinga.wojtas@gmail.com

IDEOLOGIA, A MOŻE MATEMATYKA?

KOALICJE GABINETOWE W POLSCE W LATACH 1991-2015¹

ABSTRACT Ideology or Mathematics? Cabinet Coalitions in Poland in 1991-2015

In parliamentary democracies, the process of building a cabinet is the most important moment for the nature of future politics, and the formation of a coalition itself is one of the key moments in the political game. In this text, the study covered seven terms of the Sejm (the first elections in 1989 were not fully free), i.e., the cabinets formulated between the years 1991 and 2015. The main goal of this research is to seek answers to the following questions: 1) how is the balance of power of the parties forming the coalition? 2) what is the ratio of party power in parliament to the total power of the parties building the coalition – are we dealing with over-representation or under-representation of real power in parliament within the cabinet? The party's power in the cabinet is the number of ministerial portfolios allocated to it (portfolio allocation). This issue is related to the reflection on 3) whether the ideological closeness of the party was important for the formation of coalition agreements in the analyzed period.

Keywords: cabinet coalition, Polish political party system, ideologies, political parties' relevancy

Słowa kluczowe: koalicje gabinetowe, polski system partyjny, ideologie, siła partii

¹ Tekst powstał w ramach grantu NCN OPUS-18 nr 2019/35/B/HS3/02406 „Rządy koalicyjne w Polsce w latach 1989-2001”.

W demokracjach parlamentarnych proces budowania gabinetu stanowi najważniejszy element określający charakter przyszłej polityki, a samo zawiązanie koalicji jest jednym z kluczowych momentów gry politycznej. Ma to oczywiście związek z rosnącą rolą egzekutywy i jej dominacją w procesie planowania, inicjowania i decydowania². Poniższy tekst nie zajmuje się jednak zależnościami między najważniejszymi elementami władzy w Polsce, ale przedstawi charakterystykę relacji międzypartyjnych w ramach gabinetów (za pomocą mierników ilościowych), a także pokazuje ideologiczny profil partii, które tworzyły koalicje.

W niniejszym opracowaniu badaniem zostało objętych siedem kadencji Sejmu (pierwsze wybory w 1989 roku nie były w pełni wolne), czyli gabinety uformowane w latach 1991-2015. Zrezygnowano z analizy pierwszego rządu Waldemara Pawlaka, który nie miał szans realizowania swoich zobowiązań, oraz mniejszościowych gabinetów Marka Belki, Jerzego Buzka i Kazimierza Marcinkiewicza. Nie włączono do analizy również gabinetów utworzonych po wyborach 2015 roku, ze względu na ich formalnie jednopartyjny charakter.

Zasadniczym celem niniejszego tekstu jest poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania: 1) jak kształtuje się układ sił partii tworzących koalicję; 2) jak wygląda stosunek siły partii w parlamencie do łącznej siły partii budujących koalicję – czy mamy do czynienia z nadreprezentacją, czy niedoreprezentowaniem rzeczywistej siły parlamentarnej w ramach gabinetu. Siła partii w gabinecie to liczba tek ministerialnych jej przypadających (*portfolio allocation*). To zaś zagadnienie łączy się z refleksją nad kolejnym problemem – 3) czy bliskość ideowa partii miała znaczenie dla zawiązywania porozumień koalicyjnych w badanym okresie. W celu odpowiedzi na tak sformułowane pytanie użyto – stworzonego przez Comparative Manifesto Project (CMP) – systemu kodów i współczynnika lewicowości lub prawicowości programów partyjnych (RILE).

Zgromadzone dane mogą zostać wykorzystane również do znalezienia odpowiedzi na bardziej generalne pytanie – jakie konsekwencje dla systemu partyjnego niesie za sobą spójność bądź ideologiczne zróżnicowanie partii budujących gabinet; czy np. bliskość programowa (przyjęcie przez partie strategii *policy-seeking*)³ przekłada się na trwałość gabinetu. Ze względu na rozmiar tego tekstu zasygnalizowano jedynie szereg czynników wyjaśniających zaobserwowane tendencje – problem kontekstu historycznego, zagadnienia teorii transformacji czy charakter elit.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Badania nad polityką koalicyjną stanowią jeden z ważniejszych i najbogatszych nurtów empirycznych analiz politologii zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej. Początkowo

² K. Wojtas, *W poszukiwaniu reguł. Czeska polityka koalicyjna*, [w:] *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. 20 lat doświadczeń*, red. A. Koseski, J. Wojnicki, Pułtusk 2011, s. 27-43.

³ I. Budge, H. Keman, *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford 1990, s. 14.

koncentrowano się niemal wyłącznie na trwaniu koalicji, na procesie jej formowania, rozdysponowaniu tek ministerialnych⁴, natomiast współcześnie przedmiotem zainteresowania jest również (a może przede wszystkim) to, co się dzieje między uformowaniem rządu a jego dymisją⁵. Niniejsze opracowanie opiera się na empirycznym podejściu do badania koalicji, nazywanym też *European politics*⁶, które traktuje funkcjonowanie rządu koalicyjnego jako jeden z aspektów procesu politycznego i zakłada, by na podstawie zaobserwowanych przesłanek empirycznych formułować wnioski bardziej generalne⁷, dotyczące systemu. Niniejszy tekst wpisuje się również w tradycję badań gabinetów i koalicji koncentrujących się, jak wskazują Kaare Strøm i Wolfgang C. Müller, na czynnikach krajowych i uwarunkowaniach wynikających z kontekstu danego systemu⁸. Podejście to ogniskuje się na badaniu poszczególnych państw i w związku z tym uwzględnia znaczenie symboli, wartości, tradycji, specyfikę ujmowania lewicowości czy prawicowości wynikającą na przykład z historii danego państwa⁹. Uwzględnia się tu również elementarne podejście strukturalne, w którym zwraca się uwagę na liczbę i rozmiar partii. W oczywisty sposób, szukając reguł gier koalicyjnych, wykorzystane ponadto zostanie podejście instytucjonalne. Należy podkreślić, że badaniu został poddany początkowy etap budowania polskiej pluralistycznej polityki, o czym trzeba pamiętać, analizując ten materiał empiryczny za pomocą narzędzi stworzonych dla studiów nad stabilnymi demokracjami.

REGUŁY FORMALNE POWOŁYWANIA RZĄDU W POLSCE

Badany okres należy podzielić na dwa etapy – czas obowiązywania *Małej Konstytucji* z 1992 roku i czas *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z 1997 roku. W sposób odmienny opisywały one mechanizm kreacji rządu. W obu aktach normatywnych mieliśmy do czynienia z dualizmem egzekutywy, jednak *Mała Konstytucja*¹⁰, obdarzając prezyden-

⁴ W.H. Riker, *The Theory of Political Coalitions*, London 1962.

⁵ *Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe*, red. K. Strøm, W.C. Müller, T. Bergman, Oxford 2008.

⁶ Nurt badawczy *European politics* należy wiązać z pracami założonego w latach 70. XX wieku European Consortium of Political Research (ECPR). Najpoważniejszą konkurencją dla podejścia empirycznego stanowi teoria gier, dominująca w amerykańskich analizach przede wszystkim europejskich koalicji (w USA władzę wykonawczą dzierży jedna partia – mamy więc zawsze „rząd jednopartyjny”).

⁷ A. Antoszewski, *Tworzenie i utrzymanie koalicji gabinetowych*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997, s. 308.

⁸ W.C. Müller, T. Bergman, K. Strøm, *Coalition Theory and Cabinet Governance: An Introduction*, [w:] *Cabinets and Coalition Bargaining...*, s. 19.

⁹ Wartość tych badań podkreślał Michael Laver. Zob. M. Laver, *Between Theoretical Elegance and Political Reality: Deductive Models and Cabinet Coalitions in Europe*, [w:] *Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An Inductive Model for Western Europe*, red. G. Pridham, Cambridge 1986.

¹⁰ *Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym*, Dz.U. 1992, nr 84, poz. 426.

ta realną władzą polityczną, osłabiała Radę Ministrów w hierarchii elementów władzy wykonawczej, a w procesie powoływania gabinetu dawała głowie państwa uprawnienia wykraczające poza czysty model parlamentarny, jak tzw. ministerstwa prezydenckie. W ustawie tej przyjęto aż pięć wariantów formowania rządu, w każdym uczestniczył prezydent, a decyzja o powołaniu nie należała wyłącznie do parlamentu¹¹ (poza piątym wariantem: art. 62 – Sejm miał sześć miesięcy na wyrażenie wotum zaufania lub nieufności; wotum nieufności oznaczało przedterminowe wybory). Fakt, że w okresie funkcjonowania *Małej Konstytucji* widoczna była aktywna rola głowy państwa, co miało związek zwłaszcza ze stylem sprawowania urzędu przez Lecha Wałęsę w latach 1990-1995. Podejmowane przez niego skuteczne próby rozszerzania swoich uprawnień powodowały, że w ustawie zasadniczej z 1997 roku w sposób precyzyjny oddzielono uprawnienia prezydenta, sejmu i premiera w tworzeniu Rady Ministrów. Dzięki temu dzisiaj proces powoływania kolejnych rządów opiera się ściśle na rozwiązaniach normatywnych, a praktyka polityczna w coraz mniejszym stopniu determinuje realny zakres władzy (kompetencji) poszczególnych organów w nim uczestniczących¹². Na mocy *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*¹³ polski system rządu ma charakter parlamentarny, a zatem Rada Ministrów (składająca się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów) musi cieszyć się poparciem większości Sejmu (co najmniej połowy ustawowej liczby posłów – art. 154 *Konstytucji RP*). Przewidziane jest także powołanie gabinetu większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów (art. 155), jeśli nie udało się wyłonić rządu na wcześniejszych etapach procedury. Czas trwania gabinetu to okres od uzyskania wotum zaufania aż do jego utraty lub ukonstytuowania się nowej Rady Ministrów po kolejnych wyborach. Za Wiesławą Jednaką za zakończenie funkcjonowania gabinetu należy również uznać: powołanie nowego premiera, zmianę konfiguracji partyjnej tworzącej gabinet oraz utratę większościowego charakteru gabinetu na rzecz mniejszościowego¹⁴. Warto także podkreślić, że w polskim systemie politycznym przyjęto konstrukcję konstruktywnego wotum nieufności, chroniącą trwałość gabinetu – w badanym okresie, mimo prób, nie udało się z niej skorzystać.

POLSKIE GABINETY KOALICYJNE – UJĘCIE ILOŚCIOWE

By udzielić odpowiedzi na pytania stanowiące cel artykułu, w tabeli 1 zostały zebrane dane dotyczące wymienionych powyżej aspektów funkcjonowania koalicji, które mogą zostać przedstawione za pomocą danych ilościowych. Zestawione zostaną dane

¹¹ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004, s. 77.

¹² R. Glajcar, *Udział Prezydenta RP w powoływaniu Rady Ministrów w latach 1989-2005 – rozwiązania normatywne a praktyka polityczna*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zamiejscowego w Chorzowie Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2006, nr 7, s. 51-72.

¹³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.

¹⁴ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne...*, s. 28.

o charakterze elementarnym, np. czas trwania gabinetu, jak i oddające charakter relacji międzypartyjnych w ramach poszczególnych gabinetów, np. stosunek sił partii w gabinecie, stosunek siły partii w parlamencie do łącznej siły partii budujących koalicję, stosunek sił partii w gabinecie do stosunku sił partii w parlamencie, większość popierająca gabinet, efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym.

Pierwsza z zastosowanych miar, czyli stosunek sił partii w gabinecie, pokazuje – na podstawie liczby ministerstw przypadającą w ramach podziału stanowisk każdej z partii tworzącej koalicję – jej siłę. Im wyższa wartość, tym większa siła partii (więcej stanowisk). Wskaźnik drugi, tj. stosunek siły partii w parlamencie do łącznej siły partii budujących koalicję, prezentuje, czy pozycja partii tworzącej koalicję jest analogiczna do pozycji partii w ramach Sejmu. Bazuje on, rzecz jasna, na stosunku liczby mandatów uzyskanych przez poszczególne partie do ogólnej liczby mandatów uzyskanych przez partie, które zawiązały porozumienie gabinetowe. Innymi słowy, prezentuje on, na ile udział poszczególnych partii w gabinecie stanowi odzwierciedlenie ich zsumowanej siły w parlamencie. Jest to wskaźnik określający, czy układ sił w gabinecie stanowi odzwierciedlenie układu sił w izbie. Może się bowiem okazać, że tak nie jest – tu pomaga nam ostatnia miara, charakteryzująca znaczenie poszczególnych ugrupowań w tworzeniu poszczególnych gabinetów, a mianowicie stosunek sił partii w gabinecie do stosunku sił partii w parlamencie. Jeśli partia uzyskuje proporcjonalną reprezentację w podziale tek ministerialnych w stosunku do liczby miejsc w parlamencie, które pozostają w dyspozycji partii tworzących koalicję, to indeks ten przybiera wartość 1. Wartość niższa niż 1 oznacza niedoreprezentowanie, wyższa – nadreprezentację danej partii w podziale ministerstw. Rzecz jasna, indeks ten nie uwzględnia znaczenia poszczególnych resortów. Informacja o większości popierającej gabinet ma elementarny charakter – rozpoznajemy na jej podstawie, czy mamy do czynienia z gabinetem większościowym, czy mniejszościowym. Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym pozwala nam z kolei określić, czy mamy do czynienia z dominacją jednego ugrupowania (niska wartość współczynnika), czy też z rozproszeniem władzy między wszystkie podmioty budujące koalicję.

Analizując poszczególne koalicje (tabela 1), należy zauważyć, że po wyborach w 1991 roku, mimo rozdrobnienia w izbie, gabinet utworzony przez Jana Olszewskiego charakteryzował najniższy poziom indeksu efektywnej liczby partii – 1,27. Gabinet ten, mimo że formalnie mniejszościowy (partie go budujące dysponowały łącznie 166 miejscami), uzyskał poparcie większości – 250¹⁵ i dlatego został poddany analizie. Wynik 1,27 nie oznaczał stabilności – rząd Jana Olszewskiego przetrwał jedynie pięć i pół miesiąca. Najistotniejszą partią było w nim Porozumienie Centrum (PC) – 0,27 ministerstw, kolejną Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe (ZChN) – 0,14. O niskiej wartości indeksu zadecydowało powierzenie połowy tek ministerialnych politykom bezpartyjnym – przyjęty sposób obliczeń traktował ich jako jedną i najsilniejszą w tym układzie partię. W praktyce więc ten rząd nie miał charakteru partyjnego, rozumianego klasycznie (w tradycji parlamentarnej) jako zasilanie składu Rady Ministrów

¹⁵ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 5.1. *Powrót Olszewskiego*.

przez członków partii¹⁶. Partie polityczne w Polsce w tym okresie były zresztą w fazie inicjalnej¹⁷. Jak można zaobserwować, nawiązując do słów Antoniego Dudka, regułą budującą gabinet Olszewskiego była faktyczna izolacja postkomunistycznej SLD i antykomunistycznej Unii Demokratycznej (UD) – skonfliktowanej z prezydentem w wyniku *wojny na górze*¹⁸. Zatem potencjał koalicyjny¹⁹ dwóch największych ugrupowań w Sejmie był: zerowy w przypadku SLD i ograniczony w przypadku UD, mimo że dysponowała największą liczbą mandatów (62) – potencjalnie była partią inicjującą koalicję. Ten układ rywalizacyjny, opierający się na konfliktach w obozie antykomunistycznym, był źródłem siły Jarosława Kaczyńskiego (szefa PC), skutecznie blokującego działania prezydenta Lecha Wałęsy, który widział w roli premiera najpierw Jana Krzysztofa Bieleckiego (Kongres Liberalno-Demokratyczny – KLD), a następnie Bronisława Geremka z Unii Demokratycznej²⁰.

Tabela 1. Polskie gabinety koalicyjne w latach 1991-2015

Wybory	Premier	Czas trwania gabinetu (w mies.) ²¹	Partie tworzące gabinet	Stosunek sił partii w gabinecie	Stosunek siły partii w parlamencie do łącznej siły partii budujących koalicję	Stosunek sił partii w gabinecie do stosunku sił partii w parlamencie	Większość popierająca gabinet ²²	Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym
1991	Jan Olszewski	6	PC	0,27	0,27	1,03	166	1,27
			ZChN	0,14	0,28	0,49		

¹⁶ A. Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999, s. 10.

¹⁷ Na ten temat zob. A. Gendźwiłł, *Poza partią i partyjnością. Syndrom antypartyjny w polskiej demokracji po 1989 r.*, praca doktorska, Warszawa 2014.

¹⁸ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 5.1. *Powrót Olszewskiego*.

¹⁹ Potencjał koalicyjny każdej partii nie opiera się wyłącznie na jej sile, jak wskazywał w swojej klasycznej pracy Giovanni Sartori. Podkreślał on także kryteria ideologiczne (zarówno bliskość, jak i zajmowanie przez partie pozycji skrajnych – potencjał szantażu politycznego), ale również systemową akceptowalność porozumień, co miało zastosowanie do SLD. Por. G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Colchester 2005, s. 107-108.

²⁰ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 5.1. *Powrót Olszewskiego*.

²¹ Dane zgodne z obliczeniami Rafała Matyi, por. R. Matyja, *Rywalizacja polityczna w Polsce*, Kraków-Rzeszów 2013, s. 426.

²² Pojawiające się różnice (w odniesieniu do danych wykorzystanych w pracach W. Jednaki czy R. Matyi) w liczbie posłów popierających gabinet wynikają ze źródła danych – wymienieni autorzy korzystali z materiałów dostępnych na <https://sejm.gov.pl/> – danych dotyczących klubów na koniec kadencji. Dane zawarte w tabeli 1 pochodzą ze strony <https://pkw.gov.pl> lub z Obwieszczeń PKW dostępnych w „Monitorze Polskim” – są to dane dotyczące klubów bezpośrednio po wyborach. W żadnym z przypadków nie były to różnice wpływające na wynik badania. Dane dotyczące realnego poparcia w Sejmie dla gabinetów w niniejszym tekście zaczerpnięto z pracy Antoniego Dudka, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016.

Wybory	Premier	Czas trwania gabinetu (w mies.) ²¹	Partie tworzące gabinet	Stosunek sił partii w gabinecie	Stosunek siły partii w par- lamencie do łącznej siły partii budujących koalicję	Stosunek sił partii w ga- biniecie do stosunku sił partii w parlamencie	Większość popierająca gabinet ²²	Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym
			PSL	0,05	0,29	0,16		
			PL (PSL „S”, SLCh)	0,05	0,17	0,27		
			bezpartyjni	0,50				
	Hanna Suchocka	15	UD	0,19	0,32	0,60	193	5,63
			KLD	0,15	0,19	0,80		
			ZChN	0,19	0,24	0,81		
			PL (PSL „S”, SLCh)	0,15	0,15	1,06		
			PChD	0,04	0,02	1,86		
			PPPP	0,04	0,08	0,46		
			bezpartyjni	0,23				
1993	Waldemar Pawlak	16	PSL	0,43	0,44	0,98	303	2,85
			SLD	0,33	0,56	0,59		
			BBWR	0,00				
			bezpartyjni	0,24				
	Józef Oleksy	11	SLD	0,48	0,56	0,84	303	2,55
			PSL	0,38	0,44	0,87		
			bezpartyjni	0,14				
	Włodzimierz Cimoszewicz	21	SLD	0,48	0,56	0,84	303	2,42
			PSL	0,43	0,44	0,98		
			bezpartyjni	0,05				
1997	Jerzy Buzek	32	AWS	0,73	0,77	0,94	261	1,66
			UW	0,27	0,23	1,19		
	Jerzy Buzek sam AWS	16	jednopar- tyjny rząd mniejszościowy				201	

Wybory	Premier	Czas trwania gabinetu (w mies.) ²¹	Partie tworzące gabinet	Stosunek sił partii w gabiniecie	Stosunek siły partii w parlamencie do łącznej siły partii budujących koalicję	Stosunek sił partii w gabiniecie do stosunku sił partii w parlamencie	Większość popierająca gabinet ²²	Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym	
2001	Leszek Miller	30	SLD–UP	0,75	0,84	0,90	258	1,68	
			PSL	0,13	0,16	0,77			
			bezpartyjni	0,13					
2005	Marek Belka	18	jednopartyjny rząd mniejszościowy				216		
			jednopartyjny rząd mniejszościowy						
			PiS	0,43	0,63	0,68			155
2005	Kazimierz Marcinkiewicz	6	LPR	0,10	0,14	0,69	245	3,08	
			Samoobrona	0,14	0,23	0,63			
			bezpartyjni	0,33					
2007	Jarosław Kaczyński	16	PiS	0,48	0,63	0,75	245	2,96	
			LPR	0,10	0,14	0,69			
			Samoobrona	0,14	0,23	0,63			
			bezpartyjni	0,29					
2007	Donald Tusk	48	PO	0,47	0,87	0,54	240	2,60	
			PSL	0,16	0,13	1,22			
			bezpartyjni	0,37					
2011	Donald Tusk	34	PO	0,50	0,88	0,57	235	2,53	
			PSL	0,15	0,12	1,26			
			bezpartyjni	0,35					
			Ewa Kopacz	14	PO	0,53			0,88
PSL	0,16	0,12	1,33						
bezpartyjni	0,32								

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych na <https://www.gov.pl/web/premier> i <https://pkw.gov.pl>²³.

²³ Tabela ta została również wykorzystana do analizy tendencji konsolidacyjnych w ramach polskiego

Drugi gabinet, utworzony na podstawie składu parlamentu wyłonionego w wyborach w 1991 roku, stworzony został przez UD, KLD, ZChN, Partię Ludową (PL), Partię Chrześcijańskich Demokratów (PChD) i Polską Partię Przyjaciół Piwa (PPPP) – doszło zatem do włączenia UD do gry koalicyjnej. Indeks efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym wynosił 5,63 i był najwyższy w badanym okresie, co w zestawieniu z faktem, iż była to koalicja mniejszościowa, obrazuje skalę rozdrobnienia parlamentu. Podobnie jak w przypadku gabinetu Olszewskiego nowy gabinet uzyskał wotum zaufania izby – poparło go 233 posłów. Rząd firmowała swoim nazwiskiem Hanna Suchocka (UD) – „firmowała”, gdyż gabinet ten można określić mianem ministerialnego²⁴. Nastąpił więc kres izolacji Unii Demokratycznej, co było z kolei wynikiem konfliktu między Lechem Wałęsą i Jarosławem Kaczyńskim (PC nie weszło do gabinetu Suchockiej). Najmocniejsze zaplecze w parlamencie, jak już wspomniano, posiadała UD – udział jej mandatów w stosunku do liczby łącznej mandatów w posiadaniu partii budujących gabinet wynosił 0,32, jednak objęła ona jedynie 0,19 resortów, oznaczało to, że była najbardziej niedowartościowanym ugrupowaniem (po PPPP) w ramach tej koalicji – 0,6 wynosił stosunek jej siły gabinetowej do parlamentarnej. Największą nadwyżkę resortów w stosunku do liczby mandatów uzyskała Partia Chrześcijańskich Demokratów – stosunek jej siły gabinetowej do parlamentarnej wyniósł 1,86. Także Partia Ludowa uzyskała niewielką premię w postaci tek – wartość wskaźnika wynosiła 1,06. Szukając reguł rządzących przetargami przed powołaniem tego gabinetu, wskazać należy, po raz kolejny, konflikty w obozie postsolidarnościowym – rozejście się dróg Wałęsy i Kaczyńskiego oraz izolację SLD.

Wybory w 1993 roku przyniosły, jak już wspomniano, znaczącą redukcję liczby partii w Sejmie i zwycięstwo SLD – zdobył 171 miejsc. Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym wynosiła 2,85. Wartość wskaźnika zaważył udział ministrów bezpartyjnych (0,24). Na czele utworzonego przez SLD i PSL gabinetu, w którego skład wszedł Andrzej Olechowski – w tym czasie członek Bezpartyjnego Bloku Wspierania Reform (BBWR), stanął Waldemar Pawlak z PSL²⁵, a nie polityk SLD, czego można by się spodziewać po konfiguracji sił w Sejmie. Ta przewaga PSL była widoczna także w liczbie powierzonej mu tek ministerialnych – 0,43. SLD objął 0,33 wszystkich ministerstw. Ludowcy, będąc beneficjentami tego porozumienia, uzyskali siłę w rządzie proporcjonalną do siły parlamentarnej – stosunek sił partii w gabinecie do stosunku sił partii w parlamencie wynosił 0,98, natomiast zwycięski SLD pozostawał

systemu partyjnego, zob. K. Wojtas, *Coalition Politics in Poland in the Years 1991-2015 – in Search of Rules*, [w:] *Poland in the European Union – Perspectives of Membership. Politics, Economy and Society, Culture, International Relationships*, red. A. Rudowski, M. Sulkowski, Warsaw 2017, s. 23-45.

²⁴ Ministrowie cieszyli się swobodą podejmowania decyzji, premier pełnił rolę organizacyjno-koordynacyjną Rady Ministrów. O wariantach relacji w ramach gabinetu zob. M. Laver, K.A. Shepsle, *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*, Cambridge 1994.

²⁵ W trakcie formowania gabinetu toczyły się też negocjacje z Unią Pracy. Jej lider, Ryszard Bugaj, sprzeciwiał się objęciu stanowiska ministra pracy przez Leszka Millera – symbol PZPR-owskiego aparatu w ramach postkomunistycznego SLD. Zob. D. Wielowieyska, W. Załuska, *Pawlak przemówił*, „Gazeta Wyborcza”, 23 X 1993.

niedoreprezentowany na poziomie gabinetowym – współczynnik ten w stosunku do tej partii wyniósł 0,59. Podobnie jak w przypadku gabinetów I kadencji Sejmu spora część ministerstw została powierzona osobom nienależącym do partii – 0,24. SLD musiał się zgodzić na pełnienie roli drugorzędnej ze względu na stanowczą odmowę UD wejścia do rządu tworzonego przez postkomunistów, wrogą postawę Wałęsy, żądającego przedstawienia mu trzech kandydatów na stanowisko premiera, wreszcie ogromne aspiracje Pawlaka i jego najbliższych współpracowników²⁶. SLD i PSL były skazane na siebie ze względu na postkomunistyczny rodowód²⁷ i wynikający z niego ostracyzm ze strony pozostałych partii. Widoczne było tu oddziaływanie rozłamu socjopolitycznego komunizm *versus* postkomunizm, o czym pisze Mirosława Grabowska²⁸ – żadna z partii postsolidarnościowych nie chciała zawrzeć koalicji z partiami drugiej strony tego *cleavage'u*. Warto też podkreślić, że prezydent, ze względu na pierwszą po 1989 roku koabitację, stracił znaczenie polityczne w procesie tworzenia gabinetu, a wobec zdecydowanej większości popierającej rząd (303) został zmuszony zaakceptować decyzję SLD i PSL.

Drugi gabinet powołany przez Sejm II kadencji oparty był na tym samym zapleczu partyjnym, ale na odwrotnej konfiguracji sił – to SLD odgrywał dominującą rolę (objął 0,48 tek ministerialnych), PSL straciło nieco wpływy (0,38), zmniejszyła się też liczba posłów bezpartyjnych (0,14). Zmiany te przełożyły się na spadek wartości indeksu efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym do 2,55. Udział SLD i PSL w gabinecie był proporcjonalny (i zaniżony ze względu na udział bezpartyjnych) do siły tych partii w parlamencie – w odniesieniu do SLD wynosił 0,84, a do PSL – 0,87. Były to więc wartości porównywalne i można mówić o bardziej sprawiedliwym podziale wpływów niż w poprzednim gabinecie Pawlaka. Powołanie gabinetu Józefa Oleksego było wynikiem konfliktu między koalicjantami, ale także między koalicjantami a prezydentem Wałęsą. Chciał on, po okresie bezradności, powrócić do aktywnej roli w kreowaniu polityki – planował nawet przedterminowe rozwiązanie parlamentu i szukał sposobów na ominięcie ograniczeń konstytucyjnych w tym zakresie²⁹. Tak więc odwołanie Pawlaka i w konsekwencji powierzenie urzędu premiera Oleksemu było wynikiem gry politycznej Wałęsy, którą wykorzystał SLD, który nie zrezygnował z zajęcia dominującej roli w gabinecie i do wykorzystania swojej przewagi w Sejmie. W ówczesnych warunkach instytucjonalnych i układzie rywalizacyjnym oznaczało to kontynuację kooperacji SLD i PSL. Działywały więc tu rozłam socjopolityczny postkomunizm *versus* antykomunizm oraz ambicje polityczne Wałęsy.

Po 14 miesiącach, w wyniku oskarżeń wysuwanych wobec premiera Oleksego o szpiegostwo na rzecz Rosji, doszło do kolejnej rekonstrukcji gabinetu – tym razem na jego czele stanął Włodzimierz Cimoszewicz. Tworzenie tego gabinetu nastąpiło

²⁶ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 7.2. *PSL na pierwszym planie*.

²⁷ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne...*, s. 276.

²⁸ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.

²⁹ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 7.4. *SLD przejmuje ster*.

w zmienionej politycznej rzeczywistości – prezydentem był Aleksander Kwaśniewski (SLD). Nastąpił zatem kres koabitacji. Gabinet Cimoszewicza oznaczał większy udział ministrów z PSL, kosztem bezpartyjnych (0,05), oraz wzmocnił ludowców w stosunku do zaplecza parlamentarnego, jakim dysponowali – 0,98, natomiast SLD – 0,84. Zmiany te spowodowały obniżenie indeksu efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym do 2,42. Zastanawiając się nad mechanizmem, który wyłonił gabinet Cimoszewicza, bazą była tu zdiagnozowana powyżej bezalternatywność porozumienia SLD i PSL (mimo pomysłów opozycji powołania rządu odbudowy wiarygodności państwa – bez SLD)³⁰, a na decyzję, kto ma zostać premierem, wpłynęła niechęć PSL do pierwszego kandydata wskazanego przez SLD – Marka Borowskiego. Także w trakcie funkcjonowania gabinetu, mimo że koalicja przechodziła turbulencje, widoczna była koncentracja polityków na przetrwaniu gabinetu (tryumfowała wśród nich strategia *office-seeking*) – takim napięciem było odwołanie ze stanowiska ministra finansów Grzegorza Kołodki i powołanie Marka Belki bez konsultacji z PSL. Pojawiały się głosy ze strony PSL, że *trzeba spróbować premiera zmienić. Nie jest to jednak takie proste, bo zerwanie koalicji nie wchodzi w grę*³¹.

Wybory w 1997 roku przyniosły zwycięstwo zjednoczonej w Akcję Wyborczą Solidarność (201 mandatów) części obozu postsolidarnościowego. AWS, po okresie dystansu i negocjacjach z Ruchem Odbudowy Polski (6 mandatów), a następnie z PSL (27 mandatów), utworzyła gabinet z – powstałą ze zjednoczenia Unii Demokratycznej i Kongresu Liberalno-Demokratycznego – Unią Wolności (60 mandatów)³². Na czele rządu stanął Jerzy Buzek. Ta konsolidacja centroprawicy przełożyła się na efektywną liczbę partii na poziomie gabinetowym – 1,66. Ze względu na fakt, iż jedynie w koalicji z UW (z antykomunistycznej strony rozłamu) AWS mogła uzyskać większość w parlamencie, Unicy otrzymali niewielką nadwyżkę miejsc w gabinecie w stosunku do siły partii budujących koalicję w parlamencie – 1,19. Dla AWS współczynnik ten wynosił 0,94. Nie oznaczało to jednak, że UW dysponowała mocną reprezentacją w gabinecie – przypadło jej 0,27 tek. Podział tek był więc proporcjonalny do zaplecza sejmowego ugrupowań budujących większość. Oznacza to, że w stosunku do liczby mandatów pozostających w udziale UW w parlamencie partia uzyskiwała nieco mocniejszą reprezentację w gabinecie. Na kształcie tego gabinetu zaważył wciąż aktualny rozłam socjopolityczny antykomunizm *versus* postkomunizm³³ – mimo iż SLD próbował go przełamać, proponując zawiązanie koalicji UW³⁴. Koalicja AWS–UW przetrwała 31 miesięcy, co było najlepszym wynikiem, jeśli chodzi o czas trwania, począwszy

³⁰ Tamże, rozdz. 7.8. *Afera Oleksego i rząd Cimoszewicza*.

³¹ *PSL premiera nie odwoła*, „Gazeta Wyborcza”, 7 II 1997.

³² Negocjator koalicji ze strony AWS, Janusz Tomaszewski, wskazywał, że alternatywna koalicja z ROP i PSL raczej jest niemożliwa, por. *Tandem Buzek–Balcerowicz?*, „Gazeta Wyborcza”, 8 X 1997.

³³ Rozłam ten jednak powoli zaczął tracić znaczenie – w sondażu dotyczącym rozpadu koalicji AWS–UW elektorat UW najchętniej widziałby koalicję z AWS (40%), ale zaraz na drugim miejscu wskazywano (34%) poparcie dla rządu z SLD, zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinie o koalicji AWS–UW. Komunikat z badań*, BS/87/2000, Warszawa, czerwiec 2000.

³⁴ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 8.2. *Koalicyjny rząd Buzka i jego polityka zagraniczna*.

od początków transformacji. Należy zauważyć, że przyjęcie nowej konstytucji w 1997 roku zakończyło okres realnej siły politycznej prezydenta w procesie formowania gabinetu – od tego czasu targi polityczne toczyły się przede wszystkim między ugrupowaniami parlamentarnymi³⁵.

Sejm IV kadencji charakteryzował się dominacją startującego w koalicji z Unią Pracy SLD (216 mandatów), co jednak nie oznaczało samodzielnej większości. Utworzona z PSL koalicja i podział tek ministerialnych potwierdzały przewagę tej partii: SLD skupił 0,75 ministerstw, a ludowcy 0,13. Oznaczało to, że w stosunku do swej siły parlamentarnej, stanowiącej zaplecze gabinetu, SLD uzyskał rezultat bardziej proporcjonalny (0,9) od PSL (0,77). Siła SLD była również widoczna w wyniku indeksu efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym – 1,68, który był zbliżony do wyniku rządu Jerzego Buzka. Po wyborach w 2001 roku po raz ostatni na kształcie gabinetu odcisnął swój ślad rozłam postkomunistyczny³⁶ i w ówczesnej konfiguracji Sejmu, nie decydując się na wprowadzenie Samoobrony „na salony”, SLD był skazany na współpracę z PSL³⁷. Po dymisji rządu Millera, w wyniku afery Lwa Rywina, przez 18 miesięcy funkcjonował mniejszościowy gabinet Belki, a obóz postkomunistyczny uległ dezintegracji.

Wybory w 2005 roku przyniosły zmianę reguł rywalizacyjnych w polskim systemie partyjnym – nastąpił kres konkurencji opartej o rozłam antykomunizm *versus* postkomunizm³⁸. Nie doszło do zawiązania oczekiwanej przed wyborami koalicji Prawa i Sprawiedliwości (PiS) oraz Platformy Obywatelskiej (PO), ale do zredefiniowania tych partii (o szeroko rozumianym) rodowodzie postsolidarnościowym jako dwóch stron nowego konfliktu³⁹. Wobec tej zmiany zwycięzca elekcji – PiS – musiał poszukać koalicjanta wśród innych partii – do zawiązania formalnej koalicji z LPR i Samoobroną doszło po pół roku funkcjonowania mniejszościowego gabinetu Kazimierza Marcinkiewicza, któremu wotum zaufania wyraził Sejm głosami PiS, LPR i Samoobrony⁴⁰. Rząd koalicyjny Marcinkiewicza powstał w maju 2006 roku i charakteryzował się proporcjonalnym rozdziałem ministerstw w stosunku do parlamentarnej siły partii tworzących jego zaplecze: PiS – 0,68, LPR – 0,69, Samoobrona – 0,63. Oznaczało to,

³⁵ A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004, s. 209.

³⁶ Przez długi czas stabilnych wyborców miał właściwie tylko SLD: 88% wyborców Sojuszu z 1997 roku, którzy wzięli udział w wyborach 2001 roku, wsparło ponownie to ugrupowanie, ale już w 2005 roku tylko 39% tych, którzy głosowali na SLD w 2001 roku, powtórzyło swój głos, a 32% z nich głosowało na PO bądź PiS. Zob. J. Raciborski, *Obywatel czasu transformacji – niespełnione nadzieje*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, vol. 71, z. 2, s. 418.

³⁷ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne...*, s. 197.

³⁸ K. Sobolewska-Mysłik, *Zmiana wzorców rywalizacji międzypartyjnej w latach 2005-2007 jako pozytywny prognostyk dla kształtowania się polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2005 roku*, red. D. Karnowska, Toruń 2008, s. 28.

³⁹ Ten nowy konflikt został zbudowany wokół haseł „Polski solidarnej” i „Polski liberalnej”, a pozostałe partie – Liga Polskich Rodzin, Samoobrona, Polskie Stronnictwo Ludowe – zostały zmuszone do dostosowania własnych strategii do tej nowej linii podziału. Zob. W. Sokół, *Zmiany w systemie partyjnym III Rzeczypospolitej*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2007 roku*, red. D. Plecka, Katowice 2014, s. 69.

⁴⁰ A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 10.2. *Gabinet Marcinkiewicza*.

że PiS, mimo swego wyniku wyborczego, podzieliło się stanowiskami z koalicjantami – daje temu wyraz również indeks efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym – 3,08 (wartość współczynnika podniosło powierzenie $\frac{1}{3}$ ministerstw osobom bezpartyjnym). Ta hojność wynikała, rzecz jasna, z konieczności uzyskania większości⁴¹.

W lipcu 2006 roku, po dwóch miesiącach, na stanowisku premiera Kazimierza Marcinkiewicza zastąpił szef PiS – Jarosław Kaczyński. Gabinet opierał się na tej samej większości, natomiast Kaczyński wzmocnił udział swojej partii w podziale tek ministerialnych – indeks efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym spadł do 2,96, a stosunek siły PiS w gabinecie do liczby mandatów będących w udziale partii tworzących koalicję wzrósł do 0,75. Zasadą powołania tych dwóch koalicji oraz ich trwania był rachunek matematyczny – wskazanie jako głównego politycznego przeciwnika PO, brak możliwości, jak i chęci zawarcia porozumienia z opozycyjnym i skompromitowanym aferą Rywina SLD, niechęć PSL (mimo toczonych rozmów) do współpracy z Kaczyńskim⁴² – to wszystko zmuszało PiS do kooperacji z LPR i Samoobroną.

W wyniku przedterminowych wyborów w 2007 roku, rozpisanych w konsekwencji afery gruntowej, rozpadu koalicji i zgody głównych sił na samorozwiązanie parlamentu, zwyciężyła Platforma Obywatelska. Partia ta zdobyła 209 mandatów. Mimo możliwości zawiązania koalicji z wywodzącą się z SLD Lewicą i Demokratami (LiD)⁴³, szef PO – Donald Tusk – zdecydował się na sojusz z PSL. Gabinet ten charakteryzował się najwyższą premią w postaci resortów dla partii dopełniającej koalicję od 1991 roku – współczynnik liczby objętych ministerstw wobec zaplecza poselskiego PSL, jako partii budującej koalicję, wyniósł 1,22. Dudek wskazuje, że *w zaspokajaniu roszczeń kadrowych PSL, [...] w honorowaniu monopolu tej partii na kontrolę urzędów i przedsiębiorstwach państwowych zajmujących się wsią i rolnictwem [...] tkwiła jedna z głównych przyczyn stabilności nowej koalicji*⁴⁴. Szczodrość wobec PSL oznaczała, że PO była partią, dla której wspomniany wskaźnik wynosił tylko 0,54, co było porównywalne jedynie z wynikiem SLD po wyborach w 1993 roku, kiedy premierem został Pawlak. Przypomnijmy, że zwycięski SLD zdobył wtedy 171 mandatów, a PSL – 132 mandaty, natomiast w roku 2007 PSL otrzymało solidną premię w postaci tek ministerialnych, wprowadzając jedynie 31 posłów. Koalicja PO z PSL oznaczała ostateczny kres rozłamu postkomunistycznego i kreowała rolę ludowców jako partii piwotalnej⁴⁵ w ramach systemu partyjnego. Co prawda, sami politycy PO uważali, że związek z PSL należy utrwalić, tak jak

⁴¹ Warto przypomnieć, że Minister Spraw Zagranicznych Stefan Meller zapowiedział, że odda się do dyspozycji premiera zaraz po ukonstytuowaniu się nowego rządu koalicyjnego – nie widział dla siebie miejsca w jednym rządzie z Andrzejem Lepperem. Zob. *Od dziś wicepremier Lepper*, „Gazeta Wyborcza”, 4 V 2006.

⁴² A. Dudek, *Historia polityczna...*, rozdz. 10.4. *Rok Kaczyńskiego*.

⁴³ *Tamże*, rozdz. 11.1. *Wybory parlamentarne 2007*.

⁴⁴ *Tamże*.

⁴⁵ Partie piwotalne mają możliwość modyfikowania większości rządowej poprzez udzielanie lub wycofywanie swojego poparcia dla jednej lub drugiej strony głównej linii konfliktowej. Zob. D. Rémy, *The Pivotal Party: Definition and Measurement*, „European Journal of Political Research” 1975, vol. 3, nr 3, s. 293.

w przypadku relacji niemieckich CDU i CSU⁴⁶. Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym wynosiła 2,6, co było konsekwencją powierzenia 0,37 ministerstw osobom bezpartyjnym.

Po wyborach w 2011 roku, ponownie wygranych przez PO, współpraca Platformy z PSL została utrzymana, a zasada „doceniania” ugrupowania dopełniającego koalicję kontynuowana – współczynnik liczby resortów objętych przez PSL wobec zaplecza poselskiego tej partii, jako uczestniczki koalicji, wyniósł 1,26. Efektywna liczba partii na poziomie gabinetowym wynosiła 2,53. Po 34 miesiącach funkcjonowania gabinetu doszło do zmiany premiera – Donald Tusk, uzyskując nominację na Szefa Rady Europejskiej, złożył rezygnację, jednocześnie wskazując na swoją następczynię Ewę Kopacz. Jej gabinet, mimo sporych rozsad personalnych, utrzymał podział sił między koalicjantami, nieznacznie tylko wzmacniając PO, czego wynikiem było obniżenie indeksu efektywnej liczby partii na poziomie gabinetowym do 2,49. Rząd ten funkcjonował do wyborów w 2015 roku. Te dwa gabinety istniejące po 2011 roku opierały się na konflikcie między PO i PiS.

O IDEOLOGICZNYM PROFILU PARTII W POSTKOMUNIZMIE

Zastosowanie narzędzi, które zostały stworzone dla badania partii w ustabilizowanych demokracjach zachodnich, wymaga krótkiego wprowadzenia dotyczącego specyfiki obszaru postkomunistycznego. Podejmując ten wątek, należy wziąć też pod uwagę głosy na temat generalnego kresu ideologii w przestrzeni publicznej⁴⁷ – są to obserwacje nie tylko natury empirycznej, ale również filozoficznej. Warto wspomnieć chociażby Richarda Rorty’ego, który wskazuje, że politykę ideologii zastąpiła polityka kwestii (*issue politics*)⁴⁸.

Ze względu na fakt, że podstawowym spektrum porządkującym ideologie partyjne jest oś lewica–prawica, a także przez to, że w poniższej analizie posługiwać się będziemy narzędziem wykorzystującym to kontinuum, spójrzmy na specyfikę tego, co lewicowe, a co prawicowe w obszarze postkomunistycznym. Zgodnie z klasyczną teorią partie lewicowe mają zwiększać wydatki rządowe, a prawicowe – zmniejszać. Badania empiryczne nad ustabilizowanymi, głównie zachodnioeuropejskimi demokracjami na ogół potwierdzają to założenie⁴⁹. Związek ten nie występuje jednak w krajach postkomunistycznych, gdzie miało miejsce podwójne przejście – zarówno do demokracji, jak i do gospodarki rynkowej⁵⁰. Jak pokazują badania Margit Travis i Natalii Letki, partie lewicowe były bardziej skłonne przestrzegać oszczędności fiskalnych i napiętych budżetów,

⁴⁶ PO–PSL jak CDU/CSU, „Gazeta Wyborcza”, 23 X 2007.

⁴⁷ Por. J. Schwarzmantel, *Ideology and Politics*, Los Angeles, CA 2008.

⁴⁸ R. Rorty, *Habermas, Derrida and the Functions of Philosophy*, „Revue Internationale de Philosophie” 1995, vol. 49, nr 194(4), s. 437-459.

⁴⁹ Np. A. Alesina, N. Roubini, G.D. Cohen, *Political Cycles and the Macroeconomy*, Cambridge 1997.

⁵⁰ C. Offe, *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodniemieckie*, przeł. Z. Pucek, Warszawa 1999.

podczas gdy partie prawicowe swobodniej wydawały środki w celu łagodzenia trudności gospodarczych, będących konsekwencjami reform rynkowych. Partie lewicowe nie tylko miały bodziec do prowadzenia prawicowej polityki gospodarczej, ale też miały lepsze możliwości, aby to zrobić. Mogły one bowiem liczyć na lojalny elektorat. W swojej polityce bazowały również na: (1) tradycyjnym postrzeganiu lewicy – cięcia budżetowe dokonywane przez lewicę, w przeciwieństwie do tych przez prawicę, mogły być traktowane przez wyborców jako absolutnie niezbędne; (2) dysponowały silnymi organizacjami partyjnymi lub też budowały takowe; (3) lewica była znacznie mniej rozdrobniona niż prawica, a zatem pozostawiała lewicowym wyborcom nieliczne alternatywy. Działał tu też mechanizm psychologiczny – w krajach, w których dokonywano dekomunizacji, elektorat byłych komunistycznych ugrupowań konsolidował się wokół sił lewicy⁵¹. Należy też wziąć pod uwagę, iż partie lewicowe były bardziej skłonne do prowadzenia prawicowej polityki fiskalnej, odpowiedzialności i reform gospodarczych niż prawicowe, gdyż zależało im na tym, by pozbyć się statusu pariasów. Partie prawicowe przeciwnie – miały bardziej niestabilny elektorat i słabsze organizacje. Ze względu na szeroką konkurencję wyborczą i słabość organizacyjną prawica musiała być bardziej czuła na społeczne naciski, by łagodzić trudności ekonomiczne, niż na presję, by pilnować odpowiedzialności fiskalnej⁵². Najważniejszą jednak obserwacją płynącą z opracowań na temat roli ideologii partyjnych w obszarze postkomunistycznym są wnioski płynące z badań Roberta Rohrschneidera i Stephena Whitefielda⁵³ (opartych na ankietach eksperckich). Zauważyli oni bowiem, iż rywalizacja partyjna w obszarze postkomunistycznym często ma jeden wymiar polityczny. Pozwala to przyjąć spektrum lewica–prawica za punkt wyjścia do dalszych rozważań.

IDEOLOGICZNA (PROGRAMOWA) SPÓJNOŚĆ PARTII BUDUJĄCYCH KOALICJE

Dotychczasowa analiza poświęcona była ilościowemu podziałowi tek ministerialnych między partie budujące gabinety, proporcji tego podziału w stosunku do siły partii w parlamencie i specyfice partyjności na poziomie gabinetowym – indeksowi siły gabinetowej. Ta podstawowa charakterystyka pozbawiona była refleksji dotyczącej jakościowego wymiaru analizy koalicji – kwestii ideologicznych (programowych). Niniejszy fragment tego artykułu poświęcony jest właśnie poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o ideologiczną spójność gabinetów w Polsce po 1991 roku. „Lewica” i „prawica” są rozumiane jako ideologia partii wyrażona w ich nazwach, etykietach i retoryce, co zostało skonfrontowane z ich hasłami programowymi.

⁵¹ M. Tavits, N. Letki, *When Left Is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe*, „American Political Science Review” 2009, vol. 103, nr 4, s. 555.

⁵² *Tamże*, s. 567.

⁵³ R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies” 2009, vol. 42, nr 2, s. 299.

Badano tu spójność ideologiczną partii na poziomie programowym. W celu dokonania analizy jakościowej programów partyjnych wykorzystany został system kodów prowadzonego od 1979 roku projektu Comparative Manifesto Project (CMP)⁵⁴, pozwalającego zakodować treści programowe (zdania) według stworzonego przez zespół klucza obejmującego 7 kategorii i 56 przypisanych im kodów. Metoda ta zakłada, iż ilość miejsca (liczba zdań) poświęcona w programie danemu zagadnieniu jest wyznacznikiem wagi tegoż zagadnienia dla partii i pozwala na umieszczenie ugrupowania w skali lewica–prawica (współczynnik RILE). Wspomniane siedem kategorii to: 1) stosunki zewnętrzne (*External Relations*), 2) wolność i demokracja (*Freedom and Democracy*), 3) system polityczny (*Political System*), 4) gospodarka (*Economy*), 5) dobrobyt i jakość życia (*Welfare and Quality of Life*), 6) tkanka społeczna (*Fabric of Society*), 7) grupy społeczne (*Social Groups*). W tabeli 2⁵⁵ pokazano wagę (udział procentowy) wymienionych siedmiu kategorii programowych dla programów poszczególnych partii budujących analizowane koalicje. Po pierwsze, uzyskano w ten sposób informacje o znaczeniu poszczególnych kategorii dla partii budujących koalicje. Po drugie, po zestawieniu wartości współczynnika RILE, którego wartości dodatnie oznaczają stopień prawicowości programu (im wyższa wartość, tym program partii jest bardziej prawicowy), a ujemne – stopień lewicowości (niższa wartość oznacza, że program partii jest bardziej lewicowy), dla poszczególnych partii budujących koalicje otrzymano portret spójności koalicji na poziomie deklaracji programowych (ostatni wiersz tabeli 2).

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 2 można wyciągnąć następujące obserwacje: kwestiami najczęściej poruszanymi przez partie w programach w latach 1991-2015 były gospodarka (*Economy*) oraz dobrobyt i jakość życia (*Welfare and Quality of Life*), co, biorąc pod uwagę wyzwania transformacji, nie zaskakuje. Jednocześnie kategoria wolność i demokracja (*Freedom and Democracy*) była traktowana marginalnie (poza KLD w okresie wyborczym 1991-1993), co wobec wyzwań budowy demokratycznego państwa prawa może zastanawiać. Można też założyć konsensus wszystkich partii wobec wartości demokratycznych, co może tłumaczyć ich absencję w programach wyborczych. Na podstawie wagi tej kategorii nie została zbudowana w Polsce żadna koalicja. Z kolei tkanka społeczna (*Fabric of Society*), charakteryzująca się kodami dotyczącymi stosunku do narodowej wizji życia społecznego, tradycyjnej moralności czy prawa i porządku, straciła znaczenie – była to najważniejsza kategoria dla ZChN, ale już nie dla funkcjonujących w późniejszym okresie partii określanych mianem konserwatywnych czy konserwatywno-narodowych (PiS czy LPR), które – jak pokazuje badanie – charakteryzowały się programem o wartościach lewicowych lub centrowych. W badanym okresie widoczna była rola kwestii dotyczących rolników (kategoria grupy społeczne – *Social Groups*) w programach partii odwołujących się do tego

⁵⁴ Wszystkie informacje dotyczące CMP i dane dotyczące partii pochodzą ze strony Manifesto Project, [online] <https://manifestoproject.wzb.eu/>, 7 II 2022.

⁵⁵ Obliczeń dokonano w następujący sposób: zsumowano udział poszczególnych 56 podkategorii (kodów) w 7 kategoriach programowych dla 10 gabinetów (nie analizowano jednopartyjnych gabinetów mniejszościowych; gdy zmieniał się premier, a koalicja stanowiąca zaplecze rządu pozostawała zaś ta sama, gabinet ten traktowano jako jedną jednostkę obliczeniową).

elektoratu – PSL i Samoobrona. Jakkolwiek PSL nie było w tym zakresie konsekwentne. Z kolei kategoria system polityczny, zyskała na znaczeniu dopiero w polityce Jerzego Buzka – do 2001 roku programy partii rządzących marginalnie traktowały o tych kwestiach. Można się domyślać, że pojawienie się zagadnień reformy systemu wynikało z pewnego okrzepnięcia sytuacji politycznej oraz konieczności dokonania reformy konstytucyjnej i zakończenia okresu funkcjonowania *Małej Konstytucji*, będącej przecież pewną protezą ustrojową.

Patrząc na skrajne wartości lewicowości i prawicowości partii budujących koalicje w latach 1991-2015, należy zauważyć, że ugrupowaniami najbardziej prawicowymi były ZChN (+38,9) i KLD (+37), co istotne po wyborach w 1991 roku⁵⁶. Późniejsze koalicje miały charakter bardziej centrowy i jedynie program PSL w 2001 roku osiągnął wartość RILE +35,9. Najniższy poziom lewicowości wśród badanych partii osiągnął SLD przed wyborami w 1993 roku (-10,5). Można więc skonkludować, że biorąc pod uwagę kwestie programowe, polski system partyjny w badanym okresie był zdominowany przez rywalizację wokół centrum na osi lewica–prawica. Jest to ciekawa konstatacja, która mogłaby prowadzić do błędnych wniosków na temat braku intensywności sporu w Polsce – był on ostry, ale nie lokował się w klasycznym spektrum lewica–prawica.

W odniesieniu do spójności ideologicznej (programowej) koalicji warto zauważyć, że:

- Najbardziej programowo rozbieżną koalicją, jeśli chodzi o podział lewica–prawica, była koalicja stanowiąca zaplecze rządu Leszka Millera (SLD -3,7, natomiast PSL +35,9) – różnica 39,6, co nie przełożyło się na jego nietrwałość, gdyż jego upadek związany był z aferą Rywina, a nie konfliktem programowym.
- Koalicjami tworzonymi przez partie o najbardziej zbliżonych programach były rządy z lat 1995-1996 Józefa Oleksego i Włodzimierza Cimoszewicza (SLD -10,5, PSL -8, różnica 2,5). Także pierwszy rząd Donalda Tuska utworzony po wyborach w 2007 roku charakteryzował się zbieżnością na osi lewica–prawica: PO +6, PSL +2,3, różnica 4,2.
- Jak można było zaobserwować, śledząc już powyższe dane dotyczące PSL, partia ta charakteryzowała się najwyższym współczynnikiem zmian ideowych, rejestrowanych na osi lewica–prawica: od -8 w programie przed wyborami w 1993 roku do +35,9 przed wyborami w 2001 roku. Na paradoks zakrawa, że po obu tych elekcjach ludowcy weszli w porozumienie z SLD. Zatem zdiagnozowana powyżej pivotalność PSL nabiera nowego znaczenia (zakładając, że partie obrotowe znajdują się w centrum układu rywalizacyjnego i mogą zawierać porozumienie z obiema stronami politycznego sporu⁵⁷) – widoczne jest, że rywalizacja gabinetowa na osi lewica–prawica nie miała w badanym okresie znaczenia, a „centralne” położenie PSL nie było związane z jego programem.

⁵⁶ Ze względu na zmiany strukturalne w Porozumieniu Centrum CMP nie opracowało danych dla tej partii dla roku 1991. Nie można ich uzupełnić samodzielnie, gdyż naruszałoby to spójność metodologiczną projektu – system kodowania programu wymaga określonego zespołu badaczy i nadzoru nad procesem.

⁵⁷ R. Herbut, *Systemy partyjne*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie...*, s. 143.

Tabela 2. Partie tworzące gabinety koalicyjne w Polsce w latach 1991-2015 – waga kwestii programowych oraz miejsce na osi lewica–prawica (RILE)⁵⁸

Policy categories	Jan Olszowski (1991)			Hanna Suchocka (VII 92)			Włodzisław Pawlak (XI 93)			Józef Oleksy (IV 95)			Włodzisław Cichoń (II 96)				
	PC ^a	ZLN	PSL	FL	ZLN	UD	KLD	UD	PSL	SLD	PSL	SLD	PSL	SLD	PSL	SLD	PSL
External Relations	8,22	8,25	8,18	5,16	8,25	11,6	7,07	1,16	1,05	3,00	30,4	5,41	12,4	5,41	20,4	15,4	20,4
Freedom and Democracy	44	46	48	28	46	62	37	28	4	16	171	132	16	171	132	171	132
Political System																	
Economic Welfare and Quality of Life																	
Future of Society																	
Social Groups																	
RILE*		38,9	3,6	12,7	38,9	20,5	37	12,7	26,1	15,1	10,5	8	6,5	10,5	8	10,5	8

⁵⁸ K. Wojtas, *Coalition Politics in Poland...*, s. 23-45.

Policy categories	Donald Trump (XI '14)		Donald Trump (XI '07)		Kazimierz Marcinkiewicz (IV '06)		Kazimierz Marcinkiewicz (VIII '06)		Marek Belka (VII '04)		Leszek Miller (XI '01)		Jerzy Buzek (XI '97)**		Donald Trump (XI '14)	
	PSL	PO	PSL	PO	PSL	LPR	PSL	PO	PSL	PO	PSL	PO	PSL	PO	PSL	PO
% votes	33.8	13.37	41.40	8.98	41.40	21.6	42	21.6	42	21.6	42	21.6	42	21.6	42	21.6
seats	201	60	216	42	216	42	216	42	216	42	216	42	216	42	216	42
External Relations	5.3	6.5	5.2	2.7	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2
Freedom and Democracy	3.2	1.9	0.2	2.6	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Political System	21.3	16.8	20.5	40.2	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5	20.5
Economy	19.6	24.6	20.8	9.5	20.8	9.5	20.8	9.5	20.8	9.5	20.8	9.5	20.8	9.5	20.8	9.5
Welfare and Quality of Life	25	31.8	29.3	9.5	29.3	9.5	29.3	9.5	29.3	9.5	29.3	9.5	29.3	9.5	29.3	9.5
Fabric of Society	19.2	6.3	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9	6.9
Social Groups	1.6	3.5	6.7	9.4	6.7	9.4	6.7	9.4	6.7	9.4	6.7	9.4	6.7	9.4	6.7	9.4
RILE	17	-2	-3.7	35.9	-3.7	35.9	-3.7	35.9	-3.7	35.9	-3.7	35.9	-3.7	35.9	-3.7	35.9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych na https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/ [dla poprawy czytelności danych w tabeli przy wartościach dodatnich (prawicowych) współzynnika RULE zrzędnowano z zapisu „+”].

- Po wyborach w 2005 roku, kiedy zwyciężyło PiS, mieliśmy do czynienia z koalicją centrolewicową, a nie jak funkcjonuje w powszechnej świadomości centroprawicową czy też narodowo-konserwatywną. Wartość RILE dla PiS w jej programie wyborczym wynosiła -1,6, dla Samoobrony -5,6, jedynie LPR osiągnął wartość dodatnią 8,3.
- Analizując tendencje wśród partii budujących koalicję, można zauważyć, że rządy dwóch pierwszych kadencji miały zdecydowanie prawicowy charakter, w kolejnych kadencjach nastąpiło przesunięcie w stronę centrum⁵⁹.

ZAKOŃCZENIE

Kończąc niniejsze rozważania i odpowiadając na pytania postawione we wstępie, można zauważyć, że dwie pierwsze kadencje Sejmu charakteryzował wysoki poziom efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym i parlamentarnym. Efektywna liczba partii po pierwszych wolnych wyborach w 1991 roku na poziomie gabinetowym (rząd Olshewskiego – 1,27 i Suchockiej – 5,63) odzwierciedlała kłopoty z wyłonieniem większościowego gabinetu w tak rozdrobnionym parlamencie (efektywna liczba partii na poziomie parlamentarnym 10,85). Można było tworzyć gabinety zbudowane z bezpartyjnych polityków lub obdzielać jak największą liczbę partii tekami ministerialnymi. Za pozytywną tendencję można uznać równoległość spadków (1997 roku i 2007 roku) bądź wzrostów (2005 roku) wartości analizowanych tu wskaźników – oznacza to bowiem, że nastąpiło, charakterystyczne dla parlamentaryzmu, powiązanie rywalizacji w izbie z rywalizacją gabinetową. Było to możliwe dopiero po przyjęciu nowej konstytucji w 1997 roku, ograniczającej wpływy prezydenta w procesie tworzenia gabinetu. Warto zauważyć, że zaobserwowana tu konsolidacja nie zawsze przekładała się na czas funkcjonowania gabinetów, dopiero dwa gabinety uformowane przez PO po wyborach w 2007 roku i 2011 roku przetrwały całą kadencję, nie tracąc większości i nie przechodząc kryzysów wymagających nagłej zmiany premiera.

Podsumowując analizę układu sił partii tworzących koalicję i jej przełożenia na rozdział resortów w badanym okresie, należy przypomnieć, że jeśli mamy do czynienia z proporcjonalną reprezentacją w podziale tek ministerialnych w stosunku do liczby miejsc w parlamencie pozostających w dyspozycji partii tworzących koalicję, to indeks ten przybiera wartość 1. Wartość niższa niż 1 oznacza niedoreprezentowanie, wyższa natomiast nadreprezentację danej partii w podziale ministerstw. Na podstawie powyższej analizy można zauważyć, iż ugrupowaniem, które systematycznie uzyskiwało wpływy w gabinetach większe niż jego siła parlamentarna, było Polskie Stronnictwo Ludowe. PSL zaczęło pełnić rolę partii piwotalnej w ramach systemu partyjnego, która jednak nie łączyła się z umiejscowieniem się partii na stałym, centralnym miejscu na osi rywalizacyjnej (przypomnijmy – pod względem zmian programowych i przesuwania się wzdłuż osi lewica–prawica PSL było najbardziej dynamicznym ugrupowaniem

⁵⁹ K. Wojtas, *Coalition Politics in Poland...*, s. 38.

w badanym okresie). Należy zatem postawić pytanie, czy o atrakcyjności PSL jako koalicjanta nie rozstrzygał jego rodowód (w pewnym momencie do zaakceptowania przez strony konfliktu komunizm-antykomunizm), a nie profil ideowy. W związku z premią dla ludowców ugrupowania inicjujące koalicje musiały się godzić ze sporymi ustępstwami – tu najbardziej stratne były SLD w 1993 roku i PO w 2007 roku. Partią, która była najbardziej nadreprezentowana w badanym okresie, była jednak Partia Chrześcijańskich Demokratów w gabinecie Hanny Suchockiej – uzyskała prawie dwukrotnie więcej tek (1,86), niżby się to jej należało z prostej proporcji wpływów.

Należy też podkreślić, że w gabinetach koalicyjnych w badanym okresie dużą rolę odgrywały osoby bezpartyjne – w rządzie Jana Olszewskiego stanowiły aż połowę Rady Ministrów. Jedynym gabinetem, w których funkcje ministerialne rozdzielono wyłącznie między osoby formalnie związane z partiami, był większościowy rząd Jerzego Buzka. Przy okazji warto wspomnieć, iż cechą charakterystyczną polskich gabinetów stało się stawianie na ich czele osób niebędących liderami partyjnymi, co można rozpatrywać jako naruszenie pewnej reguły charakteryzującej dojrzałe systemy parlamentarne. Jedynie Miller, Kaczyński, Tusk i Kopacz (jako pełniący obowiązki przewodniczącej PO) stali na czele partii, gdy pełnili urząd premiera.

Najważniejszym wnioskiem płynącym z analizy spójności ideologicznej partii tworzących koalicje rządowe był brak znaczenia kontinuum lewica–prawica dla zawierania porozumień gabinetowych oraz brak istotnego przełożenia większej spójności programowej na trwałość gabinetu przez przeważającą część badanego okresu. Najbardziej programowo rozbieżny gabinet Millera przetrwał 30 miesięcy, a jego upadek nie był związany z różnicami programowymi między SLD i PSL. Pewne symptomy znaczenia programu dla trwałości gabinetu można zauważyć dopiero w 2007 roku, gdy została zawiązana koalicja PO z PSL, która przetrwała wybory w 2011 roku i łącznie funkcjonowała osiem lat. W tym momencie jednak nasuwa się pytanie, czy to brak znaczących różnic programowych zaważył na trwałości tego porozumienia, czy może, uwzględniając stabilność rządu Millera, PSL jest idealnym partnerem koalicyjnym – satysfakcjonują go wpływy, stanowiska, apanaże, natomiast kwestie programowe (o ile nie dotyczą kilku spraw zasadniczych – jak obrona Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego) odgrywają dla niego rolę drugorzędną. Zamykając więc drugi wątek tekstu, poświęcony spójności ideologicznych partii budujących koalicje i rozważaniu, czy charakteryzowana w ustabilizowanych demokracjach zachodnioeuropejskich bliskość ideowa partii miała znaczenie dla tworzenia gabinetów, można powiedzieć wprost, że podstawą zawierania porozumień w badanym okresie nie była ideologiczna bliskość w spektrum lewica–prawica. Dużą rolę, szczególnie w trakcie dwóch pierwszych kadencji, odgrywały personalne animozje (między Wałęsą, Mazowieckim, Kaczyńskim) oraz spory wewnętrznie obozu postsolidarnościowego dotyczące ocen *grubej kreski*⁶⁰ i rozliczania okresu PRL. Czynniki programowe występował jedynie w ograniczonym zakresie – przykładowo niechęć partii, które ostatecznie współtworzyły gabinet Suchockiej, do kandydatury szefa UD Mazowieckiego (o bardziej lewicowej orientacji) skłaniała do promowania

⁶⁰ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne...*, s. 275.

przez nie Aleksandra Halla – lidera prawicowej frakcji UD⁶¹. Do tej listy należy dodać jeszcze czynnik instytucjonalny, w postaci konstytucyjnej gwarancji roli prezydenta w procesie tworzenia gabinetu.

Podstawowym jednak determinantem decyzji, z kim zawiązać koalicję, do 2005 roku pozostawał rozłam socjopatyczny postkomunizm *versus* antykomunizm. James N. Druckman i Andrew Roberts pokazali wpływ partii postkomunistycznych na tworzenie rządu i udowodnili, że było mniej prawdopodobne, że zostaną one członkami gabinetu⁶² – znajdowało to potwierdzenie w polskim systemie partyjnym. Po fiasku zapowiadanego przed wyborami w 2005 roku porozumienia PO–PiS polski system partyjny został zdominowany przez konflikt między tymi dwoma partiami. Warto zweryfikować w tym momencie, na podstawie badania CMP, ideologiczny wymiar tej rywalizacji. Niezrealizowana koalicja po wyborach w 2005 roku byłaby jedną z bardziej ideologicznie spójnych: PiS -1,6, a PO +1,01 – dystans na osi lewica–prawica wynosiłby tylko 2,61. W 2007 roku wartość RILE dla PO wynosiła +6, a dla PiS +9,82. Dopiero przed wyborami w 2011 roku pojawiła się znacząca różnica w charakterze programu obu partii – wynosiła ona 21,87: PO -4,4 natomiast PiS +17,47⁶³ – zatem PO (nosząca etykietę „liberalnej”) była bardziej lewicowa niż PiS, funkcjonujący w potocznej percepcji jako partia „socjalna”⁶⁴. Warto jednak pamiętać, iż współczynnik RILE dotyczy całościowej oceny lewicowości i prawicowości programu partii (i ma charakter uniwersalny) – należałoby dla całości oglądu przebadać, w ramach których kategorii PO była bardziej lewicowa, a w których PiS bardziej prawicowe. To ciekawy i istotny wątek dla przyszłych analiz.

BIBLIOGRAFIA

- Alesina A., Roubini N., Cohen G.D., *Political Cycles and the Macroeconomy*, Cambridge 1997, <https://doi.org/10.7551/mitpress/5437.001.0001>.
- Antoszewski A., *Tworzenie i utrzymanie koalicji gabinetowych*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997.
- Antoszewski A., *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004.
- Budge I., Keman H., *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford 1990.
- Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe*, red. K. Ström, W.C. Müller, T. Bergman, Oxford 2008.

⁶¹ *Tamże*, s. 275.

⁶² J.N. Druckman, A. Roberts, *Communist Successor Parties and Coalition Formation in Eastern Europe*, „Legislative Studies Quarterly” 2007, vol. 32, nr 1, s. 5-31.

⁶³ Manifesto Project Data Dashboard, [online] https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/, 14 XII 2021.

⁶⁴ Ten paradoks znajduje też wyjaśnienie w badaniu zachowań wyborczych, por. M. Czeńnik, M. Kotnarowski, *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa. Polska solidarna versus Polska liberalna*, „Studia Polityczne” 2011, nr 27, s. 129-158.

- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinie o koalicji AWS–UW. Komunikat z badań*, BS/87/2000, Warszawa, czerwiec 2000.
- Cześćnik M., Kotnarowski M., *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa. Polska solidarna versus Polska liberalna*, „Studia Polityczne” 2011, nr 27.
- Druckman J.N., Roberts A., *Communist Successor Parties and Coalition Formation in Eastern Europe*, „Legislative Studies Quarterly” 2007, vol. 32, nr 1, <https://doi.org/10.3162/036298007X201967>.
- Dudek A., *Historia polityczna Polski. 1989-2015*, Kraków 2016.
- Gendźwiłł A., *Poza partią i partyjnością. Syndrom antypartyjny w polskiej demokracji po 1989 r.*, praca doktorska, Warszawa 2014.
- Głajcar R., *Udział Prezydenta RP w powoływaniu Rady Ministrów w latach 1989-2005 – rozwiązania normatywne a praktyka polityczna*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zamiejscowego w Chorzowie Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2006, nr 7.
- Grabowska M., *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.
- Herbut R., *Systemy partyjne*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997.
- Jednaka W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, [online] <https://www.gov.pl/web/premier>.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
- Laver M., *Between Theoretical Elegance and Political Reality: Deductive Models and Cabinet Coalitions in Europe*, [w:] *Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An Inductive Model for Western Europe*, red. G. Pridham, Cambridge 1986, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511898389.003>.
- Laver M., Shepsle K.A., *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*, Cambridge 1994.
- Lijphart A., *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999.
- Manifesto Project, [online] <https://manifestoproject.wzb.eu/>.
- Manifesto Project Data Dashboard, [online] https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/.
- Matyja R., *Rywalizacja polityczna w Polsce*, Kraków–Rzeszów 2013.
- Od dziś wicepremier Lepper*, „Gazeta Wyborcza”, 4 V 2006.
- Offe C., *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodniemieckie*, przeł. Z. Pucek, Warszawa 1999.
- Państwowa Komisja Wyborcza, [online] <https://pkw.gov.pl/>.
- PO–PSL jak CDU/CSU*, „Gazeta Wyborcza”, 23 X 2007.
- PSL premiera nie odwoła*, „Gazeta Wyborcza”, 7 II 1997.
- Raciborski J., *Obywatel czasu transformacji – niespełnione nadzieje*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, vol. 71, z. 2.
- Rémy D., *The Pivotal Party: Definition and Measurement*, „European Journal of Political Research” 1975, vol. 3, no. 3, <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1975.tb00782.x>.
- Riker W.H., *The Theory of Political Coalitions*, London 1962.

- Rohrschneider R., Whitefield S., *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies” 2009, vol. 42, nr 2, <https://doi.org/10.1177/0010414008325285>.
- Rorty R., *Habermas, Derrida and the Functions of Philosophy*, „Revue Internationale de Philosophie” 1995, vol. 49, nr 194(4).
- Sartori G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Colchester 2005.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, [online] <https://sejm.gov.pl/>.
- Schwarzmantel J., *Ideology and Politics*, Los Angeles, CA 2008, <https://doi.org/10.4135/9781446213247>.
- Sobolewska-Mysłik K., *Zmiana wzorców rywalizacji międzypartyjnej w latach 2005-2007 jako pozytywny prognostyk dla kształtowania się polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2005 roku*, red. D. Karnowska, Toruń 2008.
- Sokół W., *Zmiany w systemie partyjnym III Rzeczypospolitej*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2007 roku*, red. D. Plecka, Katowice 2014.
- Tandem Buzek–Balcerowicz?*, „Gazeta Wyborcza”, 8 X 1997.
- Tavits M., Letki N., *When Left Is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe*, „American Political Science Review” 2009, vol. 103, nr 4, <https://doi.org/10.1017/S0003055409990220>.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym*, Dz.U. 1992, nr 84, poz. 426.
- Wielowiejska D., Żalaska W., *Paulak przemówił*, „Gazeta Wyborcza”, 23 X 1993.
- Wojtas K., *W poszukiwaniu reguł. Czeska polityka koalicyjna*, [w:] *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. 20 lat doświadczeń*, red. A. Koseski, J. Wojnicki, Pultusk 2011.
- Wojtas K., *Coalition Politics in Poland in the Years 1991-2015 – in Search of Rules*, [w:] *Poland in the European Union – Perspectives of Membership. Politics, Economy and Society, Culture, International Relationships*, red. A. Rudowski, M. Sulkowski, Warsaw 2017.

Kinga WOJTAS – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce (Uniwersytet Warszawski). Adiunkt Wydziału Społeczno-Ekonomicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Współpracowniczka Krajowego Centrum Badań nad Politykami Publicznymi, NGO z państw Europy Środkowej oraz Słowackiej Akademii Nauk. Popularyzatorka nauki i współzałożycielka naukowo-edukacyjnej Fundacji Stan. Ekspert w projektach samorządowych i dotyczących rozwoju polityk publicznych.